

Роль культурної спадщини у розвитку сталого туризму в Україні воєнного та повоєнного періодів

Людмила Мелько

*к.пед.н., доцент, завідувач кафедри туризму,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: ludmilam@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-5979-666X*

Туризм в Україні, не дивлячись на повномасштабну війну, продовжує розвиватися. За даними ДАРТ туристична сфера принесла у бюджет України у 2024 році 2 млрд 938 млн податків, що більше ніж у попередні роки (у 2023 році – 2 млрд 40 млн, у 2021 році – 2 млрд 232 млн грн). Головними викликами для туризму є економічна нестабільність, проблеми безпеки, інфраструктури, дефіциту кадрів тощо. На сьогодні зростає роль оздоровчого та реабілітаційного туризму, інклюзивного та воєнного туризму. Величезна роль відводиться внутрішньому туризму, у т.ч. культурному [1,2].

Культурна спадщина є потужним туристичним ресурсом, що сприяє розвитку туризму, має унікальний величезний туристичний потенціал, невичерпні можливості для створення інноваційного туристичного продукту, атрактивних туристичних локацій, створення туристичних кластерів, розвитку дестинацій. В Україні знаходиться близько 130 тис. об'єктів культурної спадщини, які перебувають під охороною держави [3]. Вісім об'єктів знаходиться під охороною Всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО (7 культурних, 1 природний); кількість елементів нематеріальної культурної спадщини (НКС) України під охороною ЮНЕСКО складає 7 елементів, у Національному переліку 115 елементів НКС (на 01.12.2025). Станом на 25 жовтня 2025 року через російську агресію в Україні зруйновано та пошкоджено 1612 пам'яток культурної спадщини та 2427 об'єктів культурної інфраструктури [4].

Охорона, збереження, відновлення культурної спадщини на сьогодні є важливим завданням національного масштабу. Культурна спадщина є основою для сталого розвитку територій, для розвитку сталого туризму.

У цілому, як сталий соціально-економічний розвиток території, так і сталий туризм, у загальноприйнятому розумінні під час війни неможливі. Але можлива певна адаптація до ситуації, і як варіант, можливі певні елементи «адаптивного сталого туризму», у т.ч. із залученням культурної спадщини, використанням широкого спектру культурно-історичних ресурсів, на територіях, які віддалені від місць бойових дій. Виділимо шляхи оптимізації сталого туризму у воєнний час, а саме: 1) функціонування осередків культурної спадщини, їх охорона, збереження, відновлення за сприяння органів державної влади, місцевого самоврядування, міжнародних та волонтерських організацій (різних типів пам'яток, музеїв, центрів нематеріальної культурної спадщини та ін.); 2) організація і проведення культурологічних заходів у контексті подієвого туризму із дотриманням засобів безпеки; 3) наявність укриттів для відвідувачів;

4) залучення місцевих громад до туристичної діяльності, їх соціально-економічна підтримка; 5) сприяння розвитку внутрішнього туризму, розробка адаптивного туристичного продукту з використанням інноваційних інструментів; створення нових тематичних туристичних маршрутів, проєктів на тематику сьогодення; 6) створення мережі центрів соціально-психологічного відновлення населення; 7) збереження та розвиток туристичної освіти тощо.

Яскравим прикладом серед проєктів, які реалізуються у нас час, є проєкт Міністерства розвитку громад та територій України – «Єдиний маршрут місцями пам'яті», створений на виконання Плану внутрішньої стійкості Президента України (10-го пункту «Політика героїв»), який поєднає «місця трагедій і героїзму; арт-об'єкти і меморіали; цифрові рішення та освітні компоненти». Пілотним став проєкт «Київщина. Місця пам'яті» (2024 рік) у громадах Бучі, Бородянки, Гостомелі, Ірпіні, де були «встановлені інформаційні стели, сенсорні термінали, таблички з QR-кодами, які спрямовують на сайт проєкту з доповненою реальністю». Окрім цього, на двох локаціях – комплексі «Янголи Перемоги» в с.Мощун та Романівському мосту (Ірпінська громада), проведені відповідні роботи щодо благоустрою та музеєфікації [5].

Важливого значення набуває відповідна туристична освіта, де питанню вивчення культурної спадщини майбутніми фахівцями з туризму, надається глибокий сенс. Цьому, наприклад, сприяє досвід кафедри туризму Університету «КРОК», яка реалізує низку проєктів щодо популяризації культурної спадщини із залученням студентської та учнівської молоді [6].

Шляхи оптимізації сталого туризму у повоєнний період у контексті залучення культурної спадщини у туристичну діяльність за сприяння державних, міжнародних, громадянських інституцій, бізнесових структур різного рівня:

1) створення безпечного середовища, відновлення територій, які постраждали під час воєнних дій, із залученням іноземних інвестицій, інноваційних технологій;

2) вивчення міжнародного досвіду щодо відновлення туризму у повоєнний період (Хорватія, Кіпр та ін.);

3) відновлення культурної спадщини, яка постраждала або була зруйнована;

4) відновлення повноцінного функціонування музейних об'єктів, повернення артефактів, які були вивезені під час війни з метою їх збереження;

5) розробка і впровадження стратегічної програми розвитку туризму на державному рівні із широким обговоренням; удосконалення законодавчої бази щодо охорони, збереження, популяризації культурної спадщини; створення єдиного реєстраційного списку об'єктів; розширення Національного переліку нематеріальної культурної спадщини;

6) активізація діяльності на державному рівні щодо просування об'єктів та елементів культурної спадщини України на рівень охорони Всесвітньої культурної та природної спадщини, нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО;

7) створення умов для розвитку внутрішнього туризму, у т.ч. культурного

туризму і його різновидів, із залученням місцевих громад, їх соціально-економічної підтримки;

8) створення умов для розвитку в'їзного туризму, із використанням відповідної промоції на міжнародному рівні; створення привабливого туристичного продукту, транскордонних культурних маршрутів;

9) активізація кадрової підготовки фахівців з туризму, у т.ч. із програмами щодо культурної спадщини;

10) створення центрів популяризації культурної спадщини із залученням широких верств населення, у т.ч. на базі закладів вищої освіти та ін.

На сьогодні зростає інтерес до України, до національної культурної спадщини, тому варто «не упустити цю нагоду, щоб віднайти, зберегти, переосмислити й належно представити його не тільки іноземній аудиторії, а й українцям» [7].

Отже, охорона, відновлення, збереження, популяризація культурної спадщини України, її залучення у формування унікального туристичного продукту, сприяє розвитку туризму в Україні, не дивлячись на зовнішні загрози, та є стратегічним питанням національної безпеки.

Ключові слова: туризм, сталий туризм, культурна спадщина, шляхи оптимізації.

Список використаних джерел

1. У 2024 році туристична сфера України принесла в бюджет майже 3 млрд грн. ДАРТ. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2024-turistichna-sfera-ukrayini-prinesla-v-byudzh-et-mayzhe-3-mlrd-grn>
2. Машута Ю. Випробування війною. Що показало опитування туристичного бізнесу в 2024 році. Omore.City URL: <https://omore.city/articles/391576/stan-turizmu-v-ukraini-2024>
3. Міжнародний день пам'яток і визначних місць. Національна історична бібліотека України. URL: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/837/>
4. 1612 пам'яток культурної спадщини та 2427 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. Міністерство культури України. URL: <https://mcs.gov.ua/news/1612-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2427-ob/>
5. Єдиний маршрут місцями пам'яті – державна відповідь на потребу суспільства. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://mindev.gov.ua/news/iedyniy-marshrut-mistsiamy-pamiaty-derzhavna-vidpovid-na-potrebu-suspilstva-alona-shkrum>
6. Мелько Л. Культурна спадщина у системі підготовки фахівців з туризму: традиційні та трансформаційні підходи у сучасних умовах. Культурна спадщина та природно-ресурсний потенціал у розвитку туризму та громад: наукові засади, практики, колаборація: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21 листопада 2025 р.). К., ТОВ «Геопринт», 2025. С. 125-128.
7. Білинець Я., Томей К. Відновлення для туризму і туризм для відновлення. Українер. URL: <https://www.ukrainer.net/turyzm-vidnovlennia/>